

Jacqueline Novogratz

Zaken in Afrika

Vertaald uit het Engels
door Karien Gommers

Artemis & co

INHOUD

Proloog 9

- 1 Onwetend op reis 15
- 2 Vanbuiten een vogel, vanbinnen een tijger 40
- 3 De context 60
- 4 De handel in manden en de politieke realiteit 83
- 5 De blauwe bakkerij 106
- 6 Dansen in het donker 128
- 7 Reizen zonder kaart 149
- 8 Een nieuwe leercurve 175
- 9 Blauwe verf op de weg 202
- 10 Vergelding en opstanding 227
- 11 Zwijgen heeft een prijs 247
- 12 Het nut van organisaties 268
- 13 Geduldig kapitaal 287
- 14 Steen voor steen 315
- 15 Oplossingen op maat 341
- 16 De wereld waarvan we dromen, de toekomst
waaraan we werken 362

Dankwoord 379

PROLOOG

Het gezegde luidt: een reis van duizenden kilometers begint met een enkele stap. Toen ik de eerste stap zette, viel ik languit op mijn gezicht. Als jonge vrouw droomde ik ervan de wereld te veranderen. Toen ik halverwege de twintig naar Afrika ging om het continent te redden, kwam ik erachter dat de Afrikanen niet gered wilden en hoefden worden. Sterker nog, ik zag tot welke ellende goede bedoelingen en traditionele liefdadigheid kunnen leiden: te veel mislukte projecten die de situatie van de mensen niet verbeterde maar juist verslechterde. Het verwoestende effect van de Rwandese genocide zorgde ervoor dat ik mijn dromen nog meer moest bijstellen. Misschien was het al genoeg als ik een piepklein verschil kon maken in de wereld.

Maar een klein verschil is niet genoeg. De kloof tussen arm en rijk in de wereld wordt steeds groter, zodat er een situatie ontstaat die zowel sociaal onrechtvaardig als economisch onhoudbaar is. Bovendien heb ik door mijn werk in Afrika gezien hoe buitengewoon veerkrachtig de mensen zijn voor wie armoede een realiteit is; niet omdat ze niet hard werken, maar omdat er te veel obstakels op hun weg liggen. Een ernstig ziek kind of de dood van een echtgenoot kan het spaargeld van een gezin compleet opslokken en hen in een heilloze spiraal van schulden storten, waardoor de armoede nooit overwonnen kan worden.

Zo hoeft het niet te gaan. Het idealisme uit mijn jonge jaren is,

nu ik veertig ben, helemaal terug. Het is niet gebaseerd op ongegronde verwachtingen, maar op optimisme dat voortkomt uit een diepgeworteld pragmatisme. Om de armoede inzichtelijker te maken, heb ik in 2001 een non-profitorganisatie opgericht: Acumen Fund. We zamelen geld in, maar in plaats van het geld weg te geven, investeren we het zorgvuldig in ondernemingen die bereid zijn een van 's werelds moeilijkste uitdagingen aan te gaan: het leveren van diensten, zoals betaalbare gezondheidszorg, schoon water, huisvesting en alternatieve energie, in gebieden waar regeringen en liefdadigheidsinstellingen het vaak laten afweten, met name in de door armoede getroffen gebieden in Afrika en Zuid-Azië. We meten onze resultaten af naar sociale en financiële normen en delen onze ervaringen en inzichten met de rest van de wereld.

We hebben gezien wat er kan gebeuren wanneer een ondernemer zijn diensten en producten afstemt op de behoeften van mensen met lage inkomens en hen dus beschouwt als volwaardige consumenten en niet als slachtoffers. De ondernemers worden gedwongen duurzame systemen op te zetten waarvan een groot deel van de bevolking uiteindelijk gebruik kan maken.

In sociaal opzicht is het rendement van dergelijke investeringen gigantisch. Tegen alle vooroordelen in dat echt arme mensen nooit zouden betalen, heeft Acumen Fund met een ondernemer gewerkt die een bedrijf heeft opgezet dat schoon water levert aan meer dan een kwart miljoen arme boeren in India. We hebben een fabrikant van landbouwproducten gesteund die aan meer dan 275.000 kleine boeren druppelirrigatiesystemen heeft verkocht, waardoor ze in staat waren hun oogst en inkomen te verdubbelen. We hebben geïnvesteerd in een Afrikaanse fabriek die muskietennetten maakt, waar nu meer dan 7000 mensen werken, voornamelijk laag opgeleide vrouwen. Bovendien produceert het bedrijf 16 miljoen duurzame netten per jaar die levens redden.

Op dit moment ben ik er meer dan ooit van overtuigd dat we

een einde kunnen maken aan de armoede. Nooit eerder in de geschiedenis beschikten we over meer vaardigheden, middelen, technologie en verbeeldingskracht om de armoede te bestrijden. Mijn overtuiging is juist zo sterk omdat ik met eigen ogen heb gezien dat binnen één generatie fundamentele veranderingen mogelijk zijn.

Mijn grootmoeder, Stella, is in 1906 geboren. Haar ouders woonden op een boerderij in Burgenland, een wijnstreek in Oostenrijk, tegen de grens met Hongarije. Zoals zoveel Oostenrijkers, Tsjechen en Hongaren emigreerden zij naar een klein plaatsje in Pennsylvania, Northampton, om hun geluk te zoeken. Omdat ze de zorg voor Stella financieel niet meer aankonden, stuurden ze haar, toen ze drie jaar oud was, samen met haar zusje Emma terug naar Oostenrijk. Ze beloofden hen naar het nieuwe vaderland terug te laten komen zodra ze het zich konden permitteren.

Meer dan tien jaar lang werden de meisjes van het ene gezin naar het andere geschoven. Ze hoorden er nooit echt bij en moesten aan het werk in de huishouding, waar ze vaak werden uitgebuit. Hun enige paar schoenen mochten ze alleen op zondag dragen. Ze mochten niet naar school. Het enige wat ze leerden was keihard werken, in God geloven en vooruit kijken.

Van vrouwen van mijn grootmoeders generatie werd verwacht dat ze na hun huwelijk kinderen baarden, werkten voor het inkomen en voor het hele huishouden zorgden. Mijn grootmoeder heeft onder zware omstandigheden gezwoegd als stukwerker in de textielindustrie. De hele zondag stond ze te koken om vervolgens te wachten totdat de mannen hadden gegeten voordat ze eindelijk zelf kon gaan zitten. Nooit heeft ze geklaagd. Drie van haar negen kinderen heeft ze nog voor hun vijfde levensjaar moeten begraven, en elke dag ging ze naar de kerk. Ze had een schitterende, verlegen glimlach en hield haar ogen meestal neergeslagen; dezelfde glimlach die ik bij veel vrouwen

op het Afrikaanse continent zag en waarvan ik ben gaan houden.

In Amerika hebben mijn grootouders zes kinderen grootgebracht, die op hun beurt 25 kinderen op de wereld hebben gezet. Samen met mijn neven en nichten sta ik op de schouders van onze grootouders en mensen zoals zij, die nooit hun hand ophiel- den, maar elkaar steunden en hun beproevingen deelden. Door hard werken en wilskracht gaven zij hun kinderen een betere toekomst in een land dat hun voor alles hoop en kansen bood.

Ook vandaag zijn arme mensen over de hele wereld op zoek naar kansen op een waardiger bestaan – en ze willen het zelf doen, ook al hebben ze soms een steuntje in de rug nodig. Van- daag de dag hebben we de middelen en de technologie om alle mensen ter wereld echt een kans te geven.

Het is de hoogste tijd om het door ons zo gekoesterde grond- beginsel, namelijk dat alle mensen gelijkwaardig zijn, op ieder- een toe te passen. In plaats van de wereld onder te verdelen in verschillende beschavingen en klassen, zou onze gezamenlijke toekomst gericht moeten zijn op één wereld waarin iedereen met elkaar verbonden is. Misschien is de gedachte van onderlin- ge verbondenheid wel de belangrijkste – en tegelijk de meest complexe – uitdaging van onze generatie. Niet alleen speelt de economie hierbij een rol, maar ook de politiek. En niet te verge- ten de liefdadigheid. Als we iets willen veranderen, moeten we allemaal iets bijdragen.

Maar waar moeten we beginnen? Zoals zoveel jonge talentvol- le mensen nu, had ik 25 jaar geleden geen strategie klaarliggen om de wereld te veranderen. Ik had geen idee hoe ik het moest aanpakken. Ik was een kind uit de middenklasse die zelf haar universitaire studie had bekostigd. Een leven zonder winstbejag leek me aanvankelijk een enorme uitdaging, maar ik kende des- tijds niemand die het soort werk deed dat ik graag wilde doen. Bijna al mijn rolmodellen waren personages uit boeken, of ze waren dood.

Dus deed ik wat ik jonge mensen nu zelf aanraad: ik pakte alles aan wat op mijn pad kwam. Dit boek gaat over mijn reis, over de geweldige dingen die ik heb meegemaakt, maar ook over de domme fouten die ik heb gemaakt. Nu ik terugkijk op mijn avonturen als jonge vrouw die haar baan in het bankwezen inruilde voor een leven op een breder, socialer niveau, zie ik iemand met lef: een ontwikkelde vrouw met de nodige vaardigheden, maar die steeds weer ontdekte dat je alleen dáármee geen succes boekt.

Dit boek is bedoeld voor mensen die niet voor de gemakkelijke oplossing kiezen of vasthouden aan één enkele ideologie. Het is bedoeld voor mensen die het niet gaat om de hoogte van het inkomen dat mensen verdienen, maar veel meer om de vraag of ze toegang hebben tot basisvoorzieningen en kunnen leven in vrijheid en waardigheid, hetgeen hun onvervreemdbaar recht is als mens. Het is voor lezers die de waarheid willen horen, maar zich tegelijk realiseren dat de problemen van deze tijd complex zijn en vaak om even complexe oplossingen vragen.

Door de jaren heen heb ik mijn eigen denkbeelden moeten bijstellen. Toen ik bij mijn eerste bezoek aan Afrika werd geconfronteerd met de dreiging van voodoo en vergiftiging, ging ik twijfelen aan de rol van een buitenstaander in het ontwikkelingswerk. Toen ik ontdekte dat zich in een groep vrouwen met wie ik jarenlang samenwerkte zowel slachtoffers als daders van de Rwandese genocide bevonden, moest ik mijn definitie van menselijkheid aanpassen. Toen ik de Berlijnse muur zag vallen, wat over het algemeen werd beschouwd als de overwinning van het kapitalisme, én tegelijkertijd ervaarde hoe wreed het kapitalistische systeem is voor de allerarmsten, moest ik alternatieve oplossingen bedenken voor een wereldeconomie met gelijke kansen voor iedereen. Door mijn ontmoetingen en samenwerking met enkelen van 's werelds rijkste mensen moest ik anders gaan kijken naar de rol van liefdadigheid en particulier initiatief om

grootschalige veranderingen teweeg te brengen, met name op het gebied van armoede.

Mijn verhaal is eigenlijk het verhaal van anderen: de bijzondere mensen die mijn leven hebben gevormd. Ze zijn afkomstig uit alle delen van de wereld – een Cambodjaanse monnik; een oudere Amerikaanse politicus; een man die zijn hele leven in een Afrikaanse leemhut heeft gewoond; de voorzitter van de Rockefeller Foundation; een Keniaanse vrouw die in een hut danste; een klein meisje dat uit haar huis in Pakistan was verdreven; en een overlevende van de genocide die zich op een rantsoen van vier liter melk terugvocht in het leven. Niet alleen zij, maar nog veel meer mensen hebben me geleerd dat de menselijke geest onbreekbaar is, dat we op essentiële punten allemaal gelijk zijn en dat het uiteindelijk allemaal draait om ons individueel en gezamenlijk besef van waardigheid. Al deze onvergetelijke mensen, van wie velen het zwaar te verduren hebben gehad, wisten ondanks alles hun levenskracht en humor te bewaren.

Door hen kon ik blijven geloven in mogelijkheden. Wij kunnen en moeten een wereld scheppen waarin elk mens op aarde toegang heeft tot de middelen om een bestaan op te bouwen. Want dat is de basis voor een waardig leven. Niet alleen voor de armen, maar voor ons allemaal.

ONWETEND OP REIS

'Er is niets verhevens aan jezelf kleiner voor te doen dan je bent en genoeg te nemen met een bestaan dat minder groots is dan waartoe je in staat bent.'

– NELSON MANDELA

Het begon allemaal met een blauwe trui; de trui die ik van mijn oom Ed had gekregen. Ook al was het midden in de zomer, oom Ed was altijd een soort Kerstman voor mij.

De trui was gemaakt van zachte blauwe wol, met strepen op de mouwen en op het voorpand een Afrikaans tafereel – twee zebra's met op de achtergrond een besneeuwde bergtop. De trui liet me dromen van verre oorden. Ik had nog nooit van de Kilimanjaro gehoord, laat staan dat ik wist dat Afrika ooit een belangrijke plaats in mijn hart zou innemen. Hoe dan ook, ik was dol op die trui en droeg hem vaak. Ik schreef mijn naam op het etiket, zodat de trui voor altijd van mij zou blijven. In de buurt waar ik woonde, in het Virginia van de jaren zeventig, kreeg je een of twee keer per jaar nieuwe kleren. In september kochten we nieuwe kleren voor school, met Kerstmis nog een keer, en daar moesten we het het hele jaar mee doen. Als oudste in een gezin van zeven kinderen hoefde ik gelukkig niet vaak afdankertjes te dragen. Ik vond het heerlijk zelf mijn kleren te kunnen uitkiezen. Maar die trui was echt

mijn favoriet. Ik heb hem jaren gedragen, gedurende mijn hele basisschooltijd tot en met het eerste jaar op de middelbare school. Hij ging steeds strakker om mijn beginnende welvingen zitten die ik met moeite probeerde te verbergen. Totdat de schrik van de middelbare school (een jongen die later, toen ik in het eindexamenjaar zat, een molotovcocktail in de kamer van de directeur zou gooien, waardoor de school afbrandde) alles bedierf. Bij ons op school hingen de populaire kinderen en de sportievelingen altijd rond in de 'Jock Hall', de gang vlak voor de gymzaal. Tijdens het football-seizoen werd de gang door de cheerleaders versierd met slingers van crêpepapier, terwijl de jongens als pauwen rondstapten in hun goud- met groenkleurige truien. Ik was bijna misselijk van opwinding omdat ik als eersteklasser tot deze groep werd toegelaten. Op een vrijdagmiddag vroeg de aanvoerder van het team me zelfs midden in de gang mee uit. Terwijl de spanning te snijden was, kwam daar ineens de opmerking van die nare jongen die naast me met de leden van het studentenfootballteam stond te praten over de eerste skitocht van die winter. Hij keek naar mijn trui, en ik keek zo koel mogelijk terug. 'We hoeven niet ver weg te gaan,' riep hij uit, wijzend op mijn trui. 'We kunnen op het Novogratz-gebergte skiën!' Iedereen barstte in lachen uit. Ik stierf duizend doden. Toen ik die middag thuiskwam, zei ik tegen mijn moeder dat ik die afschuwelijke trui niet meer aan wilde. Hoe had ze me in dat belachelijke ding de deur uit kunnen laten gaan? Ondanks mijn overdreven reactie bracht ze me in onze oude Ford-stationcar met houten panelen aan de zijkanten naar de liefdadigheidswinkel. Daar deden we plechtig afstand van de trui. Ik was blij dat ik hem nooit meer hoefde te zien en probeerde het incident zo snel mogelijk te vergeten.

We maken een sprong in de tijd: het is 1987 en ik ben vijfentwintig jaar oud. Ik jog door de heuvelachtige straten van Kigali, Rwanda, waar ik bezig ben met het opzetten van een microfinan-

cieringsproject voor arme vrouwen. Op mijn walkman klinkt Joe Cockers 'With a Little Help from My Friends' en ik voel me alsof ik in een videoclip meespeel. Op straat lopen vrouwen met trossen bananen op hun hoofd, heupwiegend op het ritme van het liedje. De hoge cipressen aan de kant van de weg lijken ook mee te deinen. Het was alsof ik droomde, op deze stralende middag in Kigali, ver weg van huis. Uit het niets kwam een jongen naar me toe gelopen. Hij droeg de trui, mijn trui, mijn dierbare maar afgedankte trui. De jongen was misschien tien jaar oud. Hij was mager en had grote ogen. Zijn hoofd was kaalgeschoren en hij was niet groter dan een meter twintig. De trui was zo lang dat hij over zijn korte broek hing, waaruit benen als lucifersstokjes staken. Uit de veel te ruime mouwen zag ik alleen maar zijn vinger-topjes steken. Ik twijfelde geen moment. Het was mijn trui.

Opgewonden rende ik naar het kind toe dat me verschrikt aankeek. Ik sprak geen woord Kinyarwanda, en hij sprak geen Frans, de taal waarmee ik me in Rwanda staande hield. De jongen bleef stokstijf staan, terwijl ik enigszins ongeduldig op de trui bleef wijzen. Ten slotte pakte ik hem bij zijn schouders en sloeg de kraag om. En jawel, mijn naam stond op het etiket van mijn trui, die in ruim tien jaar duizenden kilometers had afgelegd.

De blauwe trui had een ingewikkelde reis achter de rug. Van Alexandria, Virginia, naar Kigali, de hoofdstad van Rwanda. Misschien was hij eerst bij een meisje in de Verenigde Staten geweest en teruggegaan naar een liefdadigheidsinstelling alvorens de oceaan over te reizen, met als vermoedelijke eindbestemming Mombassa aan de kust van Kenia, een van de drukste havens in Afrika. Waarschijnlijk is de trui daar ontsmet en in balen van vijftig kilo verpakt samen met andere afdankertjes, variërend van T-shirts verkocht in de cafés aan de kust van Jersey tot aan overjassen en avondjurken. De balen zijn vermoedelijk verkocht aan distributeurs van tweedehandskleding die winkeliers de waarde-loze artikelen eruit lieten halen en hen lieten opkopen wat

voor de verkoop geschikt was. Een groot deel van deze handelaren in tweedehandskleding is opgeklommen naar de middenklasse.

Het verhaal van de blauwe trui heeft me altijd doen beseffen hoe verbonden we met elkaar zijn. Ons doen – en laten – heeft dagelijks invloed op mensen over de hele wereld, mensen die we nooit zullen kennen. De blauwe trui is tevens mijn persoonlijk verhaal: door de aanblik van dat kind in mijn trui wist ik weer waarom ik in Afrika was. Op dat moment was mijn wereldbeeld aan het verschuiven. Ik was mijn loopbaan begonnen in het internationale bankwezen; ik had niet alleen de macht van het geld, de markt en de politiek leren kennen, maar ook ervaren hoe arme mensen vaak worden buitengesloten. Ik wilde begrijpen wat het verschil maakt tussen armoede en rijkdom.

Via allerlei slingerwegen belandde ik uiteindelijk in Rwanda. Dat was enerzijds het gevolg van keuzes die ik heb gemaakt en anderzijds een doelbewuste, rationele stap. Tegelijkertijd wilde ik ook weleens een minder begaan pad bewandelen.

Ik was vijf jaar en woonde met mijn familie in Detroit. Het was halverwege de jaren zestig en de stad werd geteisterd door rasrellen en protesten tegen de oorlog in Vietnam. Mijn vader had, als luitenant in het leger, de bepaald niet benijdenswaardige taak om moeders van omgekomen soldaten te helpen bij het begraven van hun kinderen. Ik hoor nog de verontwaardigde stem van mijn vader als hij mijn moeder vertelde hoezeer de jonge soldaten economisch werden benadeeld. Telkens weer vroeg ik mijn moeder waarom de mensen niet gelijk werden behandeld.

Het jaar daarop werd mijn vader opgeroepen voor zijn tweede van in totaal drie detacheringen in Vietnam en Korea, en verhuisden wij naar een plaatsje vlakbij West Point, New York. 's Ochtends wandelde ik al heel vroeg naar school om mijn lera-

res in groep drie, zuster Mary Theophane, te helpen bij het schoonmaken van de sacristie. Ze was een opgewekte vrouw met een bril met een rond montuur, net zo rond als haar appelwangen. Ik vond het heerlijk om bij haar te zijn. In mijn donkergroene plooirok en gesteven witte blouse, die ik vaak al de avond tevoren had klaargelegd zodat ik niet te laat zou komen, rende ik langs de kleine winkeltjes in de stille straten.

Sacred Heart was een oude school, die vlak naast de kerk lag. Voor de school lag een betonnen speelplaats en in de lokalen stonden kleine houten tafeltjes voor de leerlingen. Zuster Mary Theophane was de aardigste van alle nonnen, hoewel ze onze schoolprestaties, en vooral ons handschrift, heel streng beoordeelde. Als we een goed cijfer haalden, kregen we een kaart met de levensbeschrijving van een heilige erop gedrukt. Ik deed heel erg mijn best om zoveel mogelijk kaarten te verzamelen, want de teksten over de heiligen inspireerden me, ook al eindigde het leven van sommige in een vat kokende olie.

In de klas hing een poster van twee handen die een rijstkom vasthouden. Als ik ernaar keek, moest ik aan verre oorden denken en probeerde ik me het leven van kinderen in China voor te stellen. Ik droomde ervan zo'n land met eigen ogen te zien. Toen ik zuster Theophane vertelde dat ik non wilde worden, wikkelde ze me in haar dikke zwarte habijt en zei me dat ze het een geweldig idee vond.

‘Wat je ook zult worden,’ zei ze, ‘onthoud altijd dat van iemand met grote gaven veel verwacht wordt. God heeft je veel talenten gegeven en het is belangrijk dat je je zo goed mogelijk in dienst stelt van anderen.’

Hoewel we tot mijn tiende levensjaar keer op keer verhuisden, wisten mijn ouders ons toch een thuis te bieden waarin we ons veilig en geborgen voelden. Toen ik naar de middelbare school ging, woonden we in een vierkamerwoning in een buitenwijk in Virginia. Het was een heerlijke plek waar al onze buurkinderen

vaak kwamen spelen. Mijn droom om het klooster in te gaan was allang vervlogen. Ik hield me vooral bezig met jongens en uitgaan, hoewel ik nog steeds van plan was de wereld te veranderen.

In de zomer gaf mijn oom Ed, van wie ik de blauwe trui had gekregen, een groot feest voor de hele familie, bestaande uit mijn oma en haar vijf zussen, hun kinderen en kleinkinderen. Het was een grote groep, die nog eens werd aangevuld met goede vrienden die er door de jaren heen bij waren gaan horen. Mijn grootmoeder en haar zussen, allemaal degelijke boerendochters uit Oostenrijk, noemden we de *Six Tons of Fun*. Ze hadden hun hele leven keihard gewerkt, maar konden ook van het leven genieten. Op het feest lieten ze volle glazen bier op hun hoofd balanceren, terwijl ze dansen, lachten en elkaar allerlei verhalen vertelden. Intussen deden hun kinderen spelletjes en werd er tot in de kleine uurtjes gedronken en gedanst. Als er al sprake was van een familiefilosofie, dan was dat hard werken, naar de kerk gaan, goed zijn voor je familie en uitbundig leven. Van onze ouders leerden we hard voor onszelf te zijn, nooit te klagen en altijd voor elkaar klaar te staan. Hoeveel ik van mijn Amerikaanse familie over stammen en gemeenschapszin heb geleerd, wist ik toen nog niet.

Het gebrek aan financiële armslag thuis stimuleerde mij en mijn broers en zussen tot strijdvaardigheid en vindingrijkheid. Toen ik tien was, verdiende ik bij als kinderoppas en ging ik langs de deuren om kerstversieringen te verkopen. Op mijn twaalfde ruimde ik de sneeuw op in de winter en maaide ik het gras in de zomer. Op mijn veertiende werkte ik in de zomer in de avondploeg in de ijssalon van Howard Johnson, totdat ik een emmer kokend water over me heen kreeg waardoor ik met derdegraadsbrandwonden in het ziekenhuis belandde. Niet lang daarna werkte ik als serveerster in een bar, waar ik soms wel 300 dollar per avond aan fooien opstreek.

Al deze baantjes – plus een reeks studentenleningen – zorgden ervoor dat ik kon gaan studeren aan de universiteit van Vir-

ginia. Ik herinner me hoe trots ik me voelde toen ik op het punt stond af te studeren en besepte dat ik, wat er ook gebeurde, voor altijd in staat zou zijn in mijn eigen onderhoud te voorzien. Maar ik wilde eerst op vakantie en dan in een bar gaan werken en skiën in Aspen. Daarna zou ik bedenken wat ik wilde gaan doen. Mijn ouders stemden in met mijn plan, op voorwaarde dat ik toch – om te oefenen – alvast een paar sollicitatiebrieven zou schrijven.

Bij het bureau voor werkzoekenden van de universiteit liet ik braaf mijn cv achter. Ik zocht iets op het gebied van internationale betrekkingen en economie. Ik was verbaasd toen ik werd gebeld door de universiteit en hoorde dat de Chase Manhattan Bank een gesprek met me wilde. Gekleed in een saai, mannelijk pak waarin ik me niet mezelf voelde, ging ik naar het eerste sollicitatiegesprek van mijn leven. Ik werd ontvangen door een jongeman met vlasblond haar en doordringende blauwe ogen. Hij was niet veel ouder dan ik.

‘Waarom wil je bankier worden?’ vroeg hij nadat hij zich had voorgesteld.

Ik keek hem even aan, niet wetend wat te zeggen. Omdat ik heel slecht kan liegen, antwoordde ik hem naar waarheid: ‘Ik wil geen bankier worden,’ zei ik. ‘Ik wil de wereld veranderen. Ik wilde eigenlijk een jaar vrijaf nemen, maar mijn ouders wilden dat ik eerst ging solliciteren. Het spijt me.’

‘O,’ zei hij grijnzend. ‘Dat is dan jammer, want met deze baan zou je in de komende drie jaar veertig landen bereizen. Je zou niet alleen heel veel over bankieren te weten komen, maar ook de wereld beter leren kennen.’

Ik snakte naar adem. ‘Echt waar?’ zei ik met een knalrood gezicht. ‘Ik droom er al jaren van om te reizen.’

‘Het is echt waar,’ verzuchtte hij.

‘Zouden we in dat geval het gesprek helemaal opnieuw kunnen beginnen?’ vroeg ik.

‘Waarom niet,’ zei hij schouderophalend. Hij glimlachte.

Ik liep de kamer uit en sloot de deur achter me. Vervolgens telde ik tot tien, ging terug de kamer in en stelde mezelf met een ferme handdruk voor.

‘En, mejuffrouw Novogratz,’ zei hij. ‘Waarom wilt u bankier worden?’

‘Al sinds mijn zesde droom ik ervan...’ begon ik.

En zo ging het verder.

Tot mijn verrassing werd ik aangenomen en vanaf dat moment begonnen de drie mooiste jaren van mijn leven. Ik verhuisde naar New York en na voltooiing van een kredietcursus, werd ik toegevoegd aan de interne accountantsdienst, een team van zestig jonge, net afgestudeerde bankiers die de hele wereld over vlogen om de kwaliteit van de bankleningen te beoordelen, veelal in landen met een zwakke economische positie. Mijn allereerste reis buiten de Verenigde Staten voerde me naar Singapore, de tweede naar Argentinië. Mijn droom was werkelijkheid geworden.

In Chili waren we bezig om de leningen aan kopermijnen en industriële bedrijven te beoordelen. In Peru besepte ik het gevaar van kapitaalvlucht voor reeds instabiele economieën. In Hongkong onderzochten we de grote handelshuizen zoals Jardine Matheson en zagen we met eigen ogen Azië heel snel veranderen. Het was een voorrecht om die interessante ontwikkelingen van dichtbij mee te maken. Ik begon mezelf een wereldburger te voelen, steeds op zoek naar nieuwe ervaringen. Maar geen enkel land veranderde mijn leven zo ingrijpend als Brazilië.

Op het moment dat ik in Rio landde, had ik het gevoel dat ik op een magische plek terecht was gekomen, die op een of andere manier vertrouwd aanvoelde. Hoewel het onze taak was om miljoenen dollars aan schulden af te schrijven die nooit zouden worden geïnd, waren de Brazilianen hartelijk en vriendelijk en namen ze zichzelf noch ons al te serieus. Ik maakte lange werk-

dagen, tot verbijstering van de Brazilianen die me steeds maar weer probeerden uit te leggen dat je niet, zoals Amerikanen, moet leven om te werken maar andersom. In de weekends ging ik op verkenningstocht.

Ik herinner me dat ik met een vriendin over het strand van Ipanema liep. Allebei droegen we een zwart badpak met een kleurige doek om ons middel. We kwamen een vrouw tegen die helemaal in het wit was gekleed met een tulband op haar hoofd. Ze stond aan de rand van de zee en brak eieren in het zand en gooide vervolgens bloemen in de golven om te zien of ze zouden terugspoeien of wegdrijven. Het bleek onderdeel te zijn van een vruchtbaarheidsritueel. Ik vond het intrigerend dat dergelijke rituelen konden voortbestaan in een economie die zoveel potentie had om te groeien en te veranderen.

Datzelfde weekend zwierf ik door de heuvels van Rio en sprak met willekeurige voorbijgangers in de krottenwijken, de favela's. Ik voelde de soms boze blikken van de mensen op me gericht, maar toch wilde ik niet alleen de welvarende delen van dit land leren kennen. De kloof tussen arm en rijk was enorm. Nooit eerder zag ik zoveel armoede en zoveel welvaart vlak naast elkaar. En nooit eerder voelde ik zo'n sterk verlangen om er iets aan te doen.

Een paar weken later, nog steeds in Rio, ontmoette ik een zesjarige jongen, Eduardo genaamd. Hij leefde op straat. Ik nam hem mee naar mijn hotelkamer, stopte hem in bad en trakteerde hem op een hamburger op het terras bij het zwembad. De hotelmanager kwam naar me toe en verzocht me dringend het kind weg te sturen en zo iets nooit meer te doen. Straatkinderen waren een groot probleem in Rio. De hotelmanager was bang dat de jongen spullen uit het hotel zou stelen of de gasten iets zou aandoen. Ik antwoordde hem dat ik de volledige verantwoordelijkheid op me nam en dat we zouden blijven zitten totdat Eduardo klaar was met eten. De hotelmanager zat duidelijk met de situatie in zijn maag.

De straatkinderen waren de perfecte belichaming van de armen als buitenstaanders, als wegwerpmensen in een wereld die hen niet wilde zien. Ik vroeg me af hoe je een samenleving zou kunnen opbouwen waar iedereen kansen kreeg. De banken hadden hun deuren voor de armen en de arbeiders gesloten. De banken schreven immers al miljoenen oninbare vorderingen af op de rijke sectoren in de samenleving. Ze waren echt niet in de stemming om leningen aan de armen te verstrekken. Ik vroeg mijn baas of een – desnoods kleinschalig – experiment om geld te lenen aan de Braziliaanse arbeidersklasse niet zou kunnen leiden tot betere resultaten dan leningen aan de rijken. Hij gaf me een klopje op mijn hoofd en wees me op het gebrek aan zakelijk onderpand bij de armen, de hoge transactiekosten voor kleine leningen en het risico dat de armen niet zouden terugbetalen. Kortom, hij vond mijn voorstel naïef en ondoordacht.

Het gesprek ging van kwaad tot erger. Ik bestreed zijn opvatting over de cultuur van armoede en herhaalde mijn voorstel. Hij bleef het een studeerkamerkwesie vinden en vroeg hoe ik mijn loopbaan bij Chase in de toekomst zag. Ik was een van de meest productieve jonge bankiers, zei hij, maar hij voegde eraan toe: ‘Je lacht te hard en je kleedt je als Linda Ronstadt. Je bent te aardig tegen iedereen, en ik ben bang dat leidinggevendenden zullen denken dat je de secretaresse bent.’

Door dit gesprek raakte ik er nog meer van overtuigd dat ik een andere weg moest inslaan, zodat ik mijn nieuw verworven kennis kon gebruiken om mensen te helpen die nooit de kansen zouden krijgen die mijn baas bij Chase wel had gekregen. Ik wilde niet al op mijn vijfendertigste uitgeblust zijn en wist instinctief dat een combinatie van dienstverlening en avontuur kon leiden tot een leven vol passie en voortdurende vernieuwing.

‘Als je niet bijtijds verandert,’ voegde mijn baas er nog aan toe, ‘zal de cultuur jou sowieso veranderen. Dus maak het jezelf mak-

kelijk en combineer je arbeidsethos met een professionelere stijl.'

Ik zwoer mezelf dat ik me nooit zou neerleggen bij middelmatigheid – en kon me niet voorstellen dat ik om succesvol te kunnen zijn niet meer zou mogen lachen. Het probleem was dat ik dol was op mijn baan. Maar ik wilde een manier vinden om de bank ertoe te bewegen meer mensen de kans te geven om klant te worden.

Dat leek op korte termijn niet haalbaar, dus begon ik serieus te zoeken naar een baan in het internationale bankwezen waarbij ik de armen zou kunnen betrekken. Van een vriend hoorde ik over de Grameen Bank in Bangladesh, in 1976 opgericht door een econoom, Muhammad Yunus, die vrouwen kleine geldbedragen, soms minder dan een dollar, leende om hun bedrijfjes te laten groeien.

Omdat deze arme vrouwen geen zakelijk onderpand hadden, vormden ze groepjes van vijf die samen garant stonden voor de terugbetaling. Als er één achterbleef met terugbetalen, verloren ze alle vijf het recht om te lenen. Om het probleem van de hoge transactiekosten te compenseren bracht de Grameen Bank hoge-rentetarieven in rekening. De bank genoot een terugbetalingspercentage van 100 procent, veel hoger dan bij de leenportefeuilles met zakelijke onderpanden van de rijken!

Twintig jaar nadat ik voor het eerst van microfinanciering had gehoord, werd aan Muhammad Yunus en de Grameen Bank de Nobelprijs voor de Vrede toegekend. Inmiddels had hij miljarden geleend aan de armen en was er dankzij hem een sociale beweging in de wereld op gang gebracht. Veel commerciële banken hebben nu een deel van hun portefeuille ingeruimd voor microfinanciering en boeken daarmee succes én winst. Dit werd twintig jaar geleden niet voor mogelijk gehouden, maar veranderingen vinden nu eenmaal niet van de ene op de andere dag plaats.

In mijn zoektocht naar andere organisaties die zich met mi-

crokredieten bezighielden stuitte ik op een non-profitorganisatie voor vrouwen in New York. De instelling werd gerund door een vrouwelijke investeringsbankier met een krachtige, uit vrouwen bestaande raad van bestuur. Een geweldig initiatief, afgezien van één ding: ik zag mezelf niet als iemand die zich exclusief met vrouwenkwesties bezighield. Ik was opgegroeid in een chaotisch gezin met vier broers die ik, totdat ze boven me uit begonnen te groeien, met gemak op de grond legde. Toen ik op mijn negende in Kansas woonde, liet mijn vader me een wedstrijdje hardlopen tegen de spelers van het plaatselijke footballteam; in mijn wereldbeeld was geen ruimte voor geklaag over de positie van vrouwen. Van mij werd verwacht dat ik minstens zo goed of zelfs beter dan de jongens was.

Ik probeerde me de reactie van mijn ooms voor te stellen wanneer ik ze zou vertellen dat ik een goedbetaalde baan op Wall Street liet schieten om te gaan werken voor een non-profitvrouwenorganisatie in New York. Ze zouden denken dat ik gek geworden was. Wie liet nu zo'n kans om carrière te maken aan zich voorbijgaan? Zelf vond ik de titel internationale bankier ook wel aardig klinken, maar ik wist ook dat ik de wereld wilde verbeteren. Het avontuur lonkte, en mijn innerlijke drang om echt iets te bewerkstelligen was sterker dan mijn angst om mijn carrière te vergooien en mijn status te verliezen. Bovendien vond ik dat ik de kans om mijn droom waar te maken moest grijpen.

De vrouw die de non-profitmicrofinancieringsorganisatie was begonnen had zelf ook op Wall Street gewerkt en had de reputatie van een zwaargewicht. Ik schreef haar een brief, waarin ik haar mijn visie op de armoedebestrijding uitlegde. Ik wilde de ondernemingen van de gewone mensen koppelen aan kapitaalkrachtige grote corporaties. Ik wilde een brug slaan, ik wilde vrede bewerkstelligen door middel van mijn liefde voor financiële stukken, cijfers, strategische financieringen en ondersteunend management.

Achteraf gezien zal ze wel gelachen moeten hebben om mijn

dramatische uiteenzetting, maar ze stemde in met een ontmoeting. Toen ik in haar kantoor zat, omringd door exotische wandkleden uit de hele wereld, wist ik dat ik veel liever op haar wilde lijken dan op mijn baas in zijn bruine polyester kostuum. Ze was betrokken en gepassioneerd, ze had een krachtige visie. Haar wereld fascineerde me.

‘Ik zou dolgraag met je willen samenwerken,’ zei ik, en ik voegde eraan toe dat ik het liefst naar Brazilië uitgezonden wilde worden om een microfincieringssysteem voor arme vrouwen op te zetten. Ze luisterde aandachtig, zei dat ze erover zou nadenken en dat haar onderneming, hoewel nog steeds in een leerproces, een enorme groei doormaakte. Zonder concreet aanbod maar stiekem dromend van een baan in Rio ging ik naar huis.

Na een paar dagen belde ze om een lunchafspraak te maken. In een chic restaurant in het centrum van de stad vertelde ze me dat ze goed én slecht nieuws had. Het goede nieuws was dat ze me graag wilde aannemen. Ik sprong bijna van mijn stoel om haar te omhelzen. Het slechte nieuws was dat er in Brazilië geen plaats voor me was, maar dat ze iemand nodig hadden in Afrika.

Afrika? De moed zonk me in de schoenen. Dat was helemaal niet de bedoeling. Ik hield van de passie van Latijns-Amerika. Afrika?

Ik wist niets van Afrika. Zelfs tijdens mijn studie had ik me er nooit in verdiept. Mijn beeld van het continent werd bepaald door films, zoals *Born Free* en *The African Queen* – schitterende diepen en spectaculaire landschappen en warme, broeierige jungles waar missionarissen werkten. Afrika? Ik dacht het niet.

Ik moet dodelijk verschrikt hebben gekeken, want de vrouw voegde er haastig aan toe dat het een zeer prestigieuze baan betrof. Ik zou de ambassadeur voor Afrikaanse vrouwen worden, kantoorhoudend in de African Development Bank. Het zou mijn taak worden om de organisatie in de West-Afrikaanse landen op te starten. Ik zou veel reizen, organiseren en met mensen uit ver-

schillende landen samenwerken. Dat klonk allemaal heel aantrekkelijk.

Toch was ik nog niet helemaal overtuigd. ‘Het klinkt allemaal heel erg goed, maar ik wil er toch nog een paar dagen over denken,’ zei ik, niet in staat mijn gemengde gevoelens te verbergen.

‘Je zult het daar geweldig vinden,’ verzekerde ze me.

Om de zaak nog ingewikkelder te maken kreeg ik van de baas van mijn baas een droomaanbod: een uitdagende baan waarin ik nauw met hem zou samenwerken en waarin ik mezelf in de kijker kon zetten. Hem kon het niet schelen dat ik katoenen plooirokken droeg in plaats van donkerblauwe mantelpakjes met een strik; sterker nog, hij leek mijn rebelse kant juist te waarderen, de serveerster in mij die het leuk vond om met mensen te praten en het katholieke meisje in mij dat wist hoe je een keukenvloer tot in de kleinste hoekjes blinkend schoon moet schrobben.

Ik voelde me gestreeld door het aanbod, maar ik wist ook dat ik, als ik de baan zou aannemen, mijn droom om de wereld te veranderen jarenlang voor me uit zou schuiven. In mijn tienerjaren discussieerde ik vaak met mijn broer over hoe je echt het verschil kunt maken. Hij vond dat je eerst heel veel geld moest verdienen om vervolgens een invloedrijke positie te verwerven. Mijn visie luidde dat je jong moest beginnen om inzicht te krijgen hoe je veranderingen kunt bewerkstelligen en over een langere periode een netwerk en geloofwaardigheid moest opbouwen. Door de jaren heen heb ik met bewondering toegekeken hoe mijn broer zijn levensvisie in de praktijk bracht. Maar ik wilde mezelf zijn, en niet eerst iemand anders worden om geld te verdienen, om vervolgens weer bij mezelf terug te komen.

Ik nam ontslag bij Chase en aanvaardde de baan in Afrika. Ik wist nog niet wat het ambassadeurschap precies inhield, noch had ik een helder beeld van wat de organisatie deed behalve geld lenen aan kleine, door vrouwen gerunde bedrijfjes. Maar ik vertrouwde erop dat ik het ter plekke allemaal zou ontdekken. Zo

niet, dan zou ik gewoon naar New York terugkeren.

Eigenlijk wist ik allang dat ik pas kon terugkeren als ik echt iets had gepresteerd. Ik had immers het aanbod van een van de invloedrijkste mensen bij Chase afgeslagen. En bovendien wilde ik mijn ouders niet teleurstellen. Zij begrepen niet waarom ik een baan, waarover ze vol trots hun vrienden konden vertellen, inruilde voor iets vaags in Afrika. En toch accepteerden ze mijn keuze, en dat waardeerde ik in hen.

Ik begon alles over Afrika en de microfinancieringsorganisaties over de hele wereld te lezen. Ik ontdekte hoe weinig er destijds in de praktijk van de grond kwam, en ik verheugde me erop een bijdrage te kunnen leveren. Intussen deed ik alles wat ik bezat van de hand, inclusief de antieke meubels die ik van mijn moeder had gekregen. Uiteraard hield ik mijn gitaar en een doos met dichtbundels. Zonder die twee zaken zou ik de wereld niet kunnen redden, dacht ik.

Hoewel ik aanvankelijk direct naar Ivoorkust zou gaan, kreeg ik van mijn nieuwe baas te horen dat ik eerst naar Nairobi zou vliegen om een vrouwenconferentie bij te wonen. Daar zou ik een groot aantal Afrikaanse vrouwen uit het netwerk ontmoeten en een beter inzicht krijgen in de organisatie. Van Kenia kon ik me veel meer een voorstelling maken dan van Ivoorkust, vooral omdat de film *Out of Africa* op dat moment was uitgekomen (maar ik had geen flauw idee hoe weinig de Kenianen dat zelf kon schelen). In Nairobi kon ik op een voorzichtige manier met het continent kennismaken.

Ik herinner me mijn verbazing nog toen ik voor de eerste keer door Nairobi liep. In het Uhuru-park op weg naar het Intercontinental Hotel dwarrelde er een regen van paarse jacarandabloemen op me neer. Met zijn hoge gebouwen en brede straten was Nairobi veel moderner dan ik me had voorgesteld. Wat me nog meer verbaasde was hoe de lucht aanvoelde: hij leek zachtjes te wervelen en mijn knieën te kussen. Binnen een paar

uur was ik ook op deze stad verliefd geworden.

In het hotel hadden zich enkelen van de machtigste vrouwen van het continent verzameld. Ze praatten en dansten met elkaar. Ik werd verwelkomd door Mary, de eerste vrouwelijke bankmanager in Kenia. Ze was ruim een meter tachtig en had een koninklijke maar vriendelijke uitstraling. Ze zei me dat ik zoveel mogelijk vrouwen moest leren kennen en benadrukte dat het belangrijk was dat ik werd geaccepteerd. Naast haar danste een Ghanese vrouw met een klein gezichtje onder een felgekleurde tulband. Ze was haar bedrijf begonnen met het maken van twaalf potjes marmelade en was nu een van de rijkste ondernemers op het continent. Ze hield zich inmiddels vooral bezig met het verbeteren van de situatie van vrouwen. Een zelfbewuste, reusachtige Senegalese vrouw, gewikkeld in een oudroze zijden gewaad en met enorme oorbellen, maakte het plaatje compleet. Wat een verschil met het bijna geheel uit mannen bestaande bastion van Wall Street.

Op mij maakten de felle kleuren, de muziek en het zelfvertrouwen van de Afrikaanse vrouwen een verpletterende indruk. Normaal ben ik niet verlegen, maar omdat ik het onvermijdelijke, saaie, donkerblauwe Wall Street-mantelpakje droeg, voelde ik me toch wel opgelaten tussen al die fantastische jurken die de vrouwen met zoveel flair droegen. Het was alsof ik een vlinderconventie bijwoonde. Niemand kon mij onderscheiden van de enige andere blanke vrouw in de zaal; een kleinere, mollige Italiaanse met zwarte krullen en Abessijnse ogen. Hoewel ik groter en slanker was en lange bruine haren en blauwe ogen had, haalde iedereen ons door elkaar alsof we een identieke tweeling waren. Poëtische rechtvaardigheid.

Ik stond tegen de muur geleund als een verlegen meisje op het schoolbal. Ten slotte durfde ik een grote Afrikaanse vrouw die naast me stond de obligate openingsvraag te stellen.

‘Waar kom jij vandaan?’

Ze keek me alleen maar aan. Ik herhaalde mijn vraag in het Frans.

‘Rwanda,’ antwoordde ze.

‘Uganda?’ vroeg ik. ‘Wat interessant, een geweldig land!’ Ik had alles gelezen over Idi Amin en de revolutionaire Yoweri Museveni die sinds kort de macht in het land had overgenomen met de belofte de vrede en welvaart te herstellen. Ook wist ik dat het land bekendstond om zijn poëzie en het streven naar minder censuur.

‘Nee,’ herhaalde ze met zware Afrikaanse tongval. ‘Rwanda.’

‘O... Luanda,’ zei ik. ‘De hoofdstad van Angola.’

‘Nee,’ zei ze geduldig. ‘Niet Angola, maar Rwanda.’

Ik was met stomheid geslagen. Hoewel ik voor mijn gevoel alles over Afrika had gelezen, kende ik de vierenvijftig verschillende landen nog niet allemaal.

‘O, Rwanda, natuurlijk,’ mompelde ik, terwijl ik mijn hersenen pijnigde om het land tussen alle namen en plaatsen in mijn hoofd terug te vinden. Uiteindelijk wist ik het weer: Rwanda, een kokervormig land in het midden van Afrika; een van de armste landen ter wereld; bekend om zijn prachtige geografie en berggorilla’s; regelmatig laaien tribale spanningen op tussen de Hutu’s, die in de meerderheid zijn, en de Tutsi’s. Pff.

Ik was een echte Amerikaan; geef me een paar feiten over een land en ik heb meteen mijn mening klaar. Ik wist dat Rwanda aan Burundi grenst, een land waar in 1972 massamoorden hadden plaatsgevonden waarbij de regerende Tutsi’s de hoogopgeleide Hutu’s naar het leven stonden. Omdat me dat niet echt een geschikt onderwerp van gesprek leek, vroeg ik haar maar naar haar naam, in het Frans deze keer.

Ze keek me weer aan, altijd even wachtend voor ze antwoord gaf.

‘Veronique,’ zei ze langzaam, elke lettergreep zorgvuldig uitsprekend, waarschijnlijk omdat ze dacht dat ik hardhorend of een beetje gestoord was. Hoewel ze misschien niet meer dan tien

jaar ouder was dan ik, vier- of vijfendertig misschien, deed ze me op een of andere manier denken aan mijn Oostenrijkse grootmoeder, met haar mollige handen, brede schouders en degelijke schoenen. Ze droeg een bruin met groene katoenen jurk in Afrikaanse print met wijde mouwen. Een bril met een te groot, vierkant, plastic montuur benadrukte haar hoekige gezicht. Haar haren stonden rechtoreind en deinden mee op de cadans van haar uitbundige stem. Ik mocht haar meteen.

Mijn grootmoeder Stella droeg op de bruiloft van een van haar zonen een doordeweekse jurk, omdat ze haar mooie jurk in Pennsylvania had laten liggen. Ik kon me voorstellen dat zo iets Veronique ook kon overkomen.

Ze gaf hoog op over haar land. 'Het wordt het land van de duizend heuvels genoemd, en dat is het ook.' Ze glimlachte even. 'Heuvels groeien op heuvels, en het is een heel groen land. Je zou het mooi vinden.'

Veronique bleek een middenkaderfunctie te bekleden bij het Rwandese ministerie van Gezin en Sociale zaken, een van de minst invloedrijke ministeries dat zich richtte op vrouwenemancipatie, gezinsplanning en andere 'softe' onderwerpen. Typisch een ministerie waar in Afrika vooral vrouwen te vinden zijn. Ze bezocht de conferentie om te zien wat andere landen deden om vrouwen in het economisch proces te betrekken.

Zoals destijds in veel Afrikaanse landen het geval was, mocht een vrouw volgens de Rwandese wet geen bankrekening openen zonder de schriftelijke toestemming van haar man, legde Veronique uit. Het land werd nog steeds bestuurd volgens de napoleontische wetten, een koloniaal overblijfsel uit 1804, op basis waarvan vrouwen dezelfde status hadden als minderjarigen en geestelijk gehandicaptten. Het idee dat vrouwen op hun eigen voorwaarden geld leenden was gewoonweg onbespreekbaar. Pas recentelijk had Veronique samen met anderen een klein beetje beweging in de zaak gekregen.

‘We zijn nu bezig de wetten te veranderen,’ verzekerde ze me. ‘Het land moet er eerst klaar voor zijn.’ Ze straalde de zelfverzekerdheid uit van iemand die wist dat zij geschiedenis ging maken.

We spraken langdurig over haar verwachtingen en dromen, en het werd me duidelijk dat Veronique veel meer een activiste was dan een academicus.

‘Op een dag zul je zien hoe sterk onze vrouwen zijn! Behalve voor de kinderen zorgen, verzetten ze nog zoveel meer werk, maar ze worden onder de duim gehouden doordat ze zo weinig rechten hebben. We moeten ervoor zorgen dat ze zelf geld kunnen lenen voor hun bedrijfjes, hun dochters naar school kunnen laten gaan en hun dromen kunnen waarmaken. Voor de ontwikkeling van Rwanda is het van groot belang dat de vrouwen sterker en slimmer worden. Of niet soms?’

Ik lachte en zei: ‘Natuurlijk! De vraag is alleen hoe je de omgeving zodanig kunt veranderen dat zowel vrouwen als mannen waardering hebben voor de bijdrage van vrouwen.’

‘Ja,’ zei ze, ‘en jij kunt ons daarbij helpen.’

‘Dat zou mooi zijn,’ antwoordde ik, maar hoewel haar ambitie en ernst me enorm aanspraken, had ik het gevoel dat we elkaar na deze toevallige ontmoeting uit het oog zouden verliezen. Ik kon toen nog niet weten dat haar land een cruciale rol zou spelen in mijn leven, mijn visie op de menselijke aard en mijn ideeën over armoedebestrijding.

De rest van de conferentie was een nachtmerrie. De Afrikaanse vrouwen maakten me recht in mijn gezicht duidelijk dat ze niet op mij zaten te wachten als ambassadeur van West-Afrika. Ik werd voorgesteld aan een vrouw uit Ivoorkust. Zij zou me kunnen helpen bij het opzetten van een regionaal bureau, maar de vrouw was niet geïnteresseerd. ‘We hebben zelf vrouwen voor zo’n bureau. Zij kunnen ons helpen om de West-Afrikaanse regio op te bouwen,’ snauwde ze me toe. ‘Ik snap niet waarom een

jong meisje, dat niet eens uit Afrika komt, dat zou moeten doen.'

De openheid waarmee de dingen werden gezegd was vernederend. Ik begreep best dat de vrouw de voorkeur gaf aan een Afrikaanse, maar ik zou een brug kunnen vormen tussen Afrika en Amerika. Inmiddels wist ik ook dat er na enkele jaren proberen nog niets van de grond was gekomen. Het zou mijn taak zijn om de bureaus op te starten. Ik wist dat ik hard kon werken en bereid was iedereen die dat wilde erbij te betrekken. Maar op dat moment wist ik niet hoe ik de angst uit hun hoofden moest praten. In plaats daarvan probeerde ik aardig en slim over te komen, in de hoop dat de West-Afrikaanse vrouwen me het voordeel van de twijfel zouden geven.

Dat gebeurde niet.

De ochtend nadat de conferentie was afgelopen kreeg ik te horen dat de plannen waren gewijzigd en dat ik eerst een paar weken in Nairobi zou blijven. Het oorspronkelijke plan om in Ivoorkust de African Development Bank te bezoeken, bleef bestaan, maar de vrouwen daar waren nog niet klaar voor mijn komst.

Als ik had geweten hoe ze over me dachten, had ik mijn Afrikaanse avontuur waarschijnlijk direct opgegeven. Maar nu had ik tijd over om op onderzoek uit te gaan.

Omdat ik geen dak boven mijn hoofd had in Nairobi en geen idee had van het werk dat ik moest doen, besloot ik het weekend naar Lamu te gaan. Ik had gehoord dat dat een van de mooiste plekjes op aarde was.

Lamu is een piepklein eiland net iets buiten de kust van Kenia en door de eeuwen heen een aanlegplaats voor Arabische handelaars. Onder een strakblauwe hemel liep ik door de nauwe straatjes op het eiland. Ik bekeek de winkeltjes waar snuisterijen, kruiden en houtsnijwerk werden verkocht door Arabieren wier zwartgesluisde vrouwen als schimmen rondwaarden. De zwarte chador van een vrouw waaide open en onthulde een jurk van

knalrode zijde. Op hetzelfde moment vloog een papegaai boven haar, alsof hij wilde laten zien dat zelfs rode zijde niet tegen zijn schoonheid op kon.

's Avonds at ik een verse barracuda met rijst en dronk ik een glas limoensap, in totaal voor minder dan 2 dollar. Mijn kamer van 1 dollar per nacht in hotel Salama was erg klein. Daarom klom ik via een trap op het dak, waar een bed stond tussen bontgekleurde bougainvilles. Ik ging onder de blote hemel op het bed liggen. Een paar daken verderop hoorde ik jongeren gitaar spelen en liedjes van Cat Stevens zingen. Onder het maanlicht lag ik te piekeren over wat ik moest doen, totdat ik eindelijk in slaap viel.

Nog voor zonsopgang werd ik wakker door de oproep tot gebed, en tegelijk met de koelte van de ochtend drong het besef tot me door dat ik geen andere keuze had dan te doen wat ik goed kon, namelijk werken. Hard werken. En vooral moest ik proberen om door ervaring wijzer te worden.

Twee ervaringen tijdens de eerste twee maanden in Afrika veranderden mijn visie op de wereld. Ten eerste raakte ik bevriend met een mooie jonge vrouw, genaamd Marcelina, afgekort Maz. Ze werkte als administratief medewerkster op hetzelfde kantoor als ik. Ze droeg haar haren in korte vlechtjes om haar hoofd, en in haar zwarte ogen glinsterde altijd iets ondeugends. Haar uniform bestond uit een blauwe rok en een witte blouse met een donkerblauwe V-halstrui eroverheen. Ze was volstrekt pretentieloos en achter haar goede humeur verborg ze alle ontberingen die ze in haar leven had meegemaakt.

We hadden niet veel gemeen, maar toch zorgden we ervoor dat we elkaar elke dag even spraken. Maz vond het leuk om mij Swahili te leren. Dan wees ze op een voorwerp in het kantoor en vroeg me met engelengeduld hoe het in het Swahili heette.

Vaak sprak ik met haar over het werk. We wilden de economische kansen van vrouwen vergroten en hun de kans geven zelf bankrekeningen te openen.

‘Ik ben nog nooit in een bank geweest,’ vertelde Marcelina me verlegen. ‘Mensen zoals ik zien ze daar liever niet, en bovendien heb ik niet genoeg geld om een rekening te openen.’

Ik wilde haar de minimale inleg van 50 dollar wel geven als ze me beloofde dat ze regelmatig zou sparen. De volgende ochtend liepen we een van de grootste financiële instellingen van Kenia binnen, een ouderwetse bank met kasbedienden en getraliede ramen. De Keniaanse bankmanager ontving me met een hartelijke glimlach, maar mijn poging om het gesprek op Maz te brengen – die hij geen blik waardig keurde – mislukte totaal. Hoewel hij heel goed Swahili sprak, weigerde hij het woord tot haar te richten en sprak hij alleen maar met mij.

Toen we uiteindelijk een rekening hadden geopend, was Marcelina zo blij dat ze bijna moest huilen. Ik begon te begrijpen wat het betekende om een voor de middenklasse vanzelfsprekende, basale dienst als het openen van een bankrekening toegankelijk te maken voor mensen die voor de heersende macht vaak onzichtbaar zijn.

De tweede ervaring betrof een bezoek aan Uganda. Ik ging erheen om een vrouw – Cissy heette ze – te ontmoeten, een van de eerste vrouwelijke bankiers in het land. In januari 1987 was president Museveni na een wrede guerrillaoorlog aan de macht gekomen. Het was een enorme puinhoop in het land. Omdat ik bang was voor wat ik er zou aantreffen, probeerde ik mijn aandacht te richten op de artistieke gemeenschap, de dichters en intellectuelen die zo beroemd waren in Oost-Afrika.

Terwijl ik op het vliegveld van Entebbe landde, keek ik uit het raampje naar al het weelderige groen en moest ik denken aan de woorden van Winston Churchill die Uganda ‘de parel van Afrika’ had genoemd. Maar al een paar minuten na de landing zag ik alleen nog maar geweren in de handen van jonge jongens, platgebombardeerde gebouwen en straten vol gaten en bedekt met gebroken glas. Ik vroeg me af hoe een land zo snel van een toon-

beeld van succes kon afglijden naar een brandhaard van ellende. Tweemaal werden we door gewapende jongens in uniform aan-gehouden voor routinecontroles, waarbij onze tassen en kofferbak werden doorzocht.

De verwoestingen hadden echter de fantastische Ugandese bevolking niet klein gekregen. Cissy zelf was een elegante verschijning. Ze was vastbesloten een organisatie op te richten om vrouwen uit de armoede te tillen. Gedurende het uur dat de rit naar haar huis duurde bleef ze aan één stuk door praten. Ze vond het geweldig dat ik ondanks het internationale reisverbod toch was gekomen om haar land te zien.

Cissy en haar man woonden samen met hun twee dochtertjes in een bescheiden driekamerwoning. Toen we aankwamen, stonden de meisjes ons op te wachten in witte, kanten jurkjes. Het leken wel bruidsmesjes.

‘Waarom zijn jullie zo opgedoft?’ vroeg ik hen. De oudste van de twee – acht jaar was ze – antwoordde dat in de oorlog de soldaten al hun jurken hadden meegenomen, zodat ze nu hun mooiste kleren doordeeweeks moesten dragen omdat je nooit wist of je ze kwijt zou raken.

De meisjes zaten aan de keukentafel, een van de weinige meubelstukken in de woonkamer, hun huiswerk te maken. Het leek meer op een kaarttafeltje, maar volgens Cissy voldeed hij. Tweemaal was hun huis door de soldaten leeggeroofd. In de slaapkamerdeuren zaten nog steeds schietgaten en alle ramen waren stuk geweest. Er hing niets aan de muren. De waterleiding was kapot, maar gelukkig was er buiten een bron waar we water konden halen en met een emmer koud water konden douchen. Cissy glimlachte terwijl ze me alles uitlegde. Ze verontschuldigde zich nergens voor, want voor haar was het allemaal deel van haar dagelijks leven.

We dekten de tafel met een ratjetoe aan plastic borden en bekers die Cissy bij een tankstation in Kenia had gekocht.

‘Ik durf nog niet echt in iets te investeren,’ zei ze. Ze zweeg even, waarna ze eraan toevoegde: ‘Niets is uiteindelijk blijvend, nietwaar?’

De maaltijd was eenvoudig maar gevarieerd: *matoke*, een groene *plantain*-schotel, gierst, een beetje vis, aubergine en fruit.

‘In elk geval kunnen we je eten en gastvrijheid bieden,’ zei Cissy. ‘Andere dingen hebben niet veel waarde.’ Ze lachte. ‘Vooral hier niet, en vooral nu niet.’

Er klonk geen spoor van wanhoop in haar stem.

Iedereen in het gezin schepte een paar keer op. Cissy drong er op aan dat ik nog een portie nam. Je wist immers nooit wanneer je weer iets te eten kreeg.

Die nacht sliep ik met mijn paspoort onder mijn kussen. Toen ik in de verte gewerschoten hoorde, was ik even bang dat er soldaten aan zouden komen, hoewel dat niet waarschijnlijk was. Gehuld in een bontgekleurde katoenen doek nam ik ’s ochtends een emmerdouche. Op mijn hurken liet ik het ijskoude water op mijn rug kletteren. Ik streek mijn blauwe zijden jurk met een ouderwets strijkijzer gevuld met hete kolen. Mijn hand trilde onder het gewicht. Als ik het ijzer te dicht bij het weefsel hield, zou ik de jurk bederven. Behalve die eerste paar weken in Brazilië had ik me, voor zover ik me kon herinneren, nog nooit zo energiek gevoeld; het leven in Uganda had een soort rauwe schoonheid, waarbij alle emoties meteen naar de oppervlakte kwamen. Ik genoot ervan. Ik genoot van deze plek waar het beste en het slechtste van alles naast elkaar kon bestaan.

Na een haastig ontbijt hadden we een ontmoeting met een stel uitbundige, optimistische vrouwen die niets liever wilden dan een bijdrage leveren aan de vrede en de welvaart van dit land dat bekendstaat om zijn natuurlijke rijkdommen en energieke bevolking. Ik luisterde alleen maar. Ze bedankten me uitvoerig voor mijn betrokkenheid en vertelden me wat ze het allerlieftste wilden doen. We bezochten ook een aantal recent gestarte pro-

jecten, zoals een kippenfokkerij, een winkeltje en een klermakerij. Stukje bij beetje probeerden de Ugandezen de draad van hun leven weer op te pakken. Het land had genoeg te bieden om hen bij hun pogingen te helpen.

Mijn reis naar Uganda sterkte me nog meer in mijn behoefte mezelf nuttig te maken. Toen ik naar Nairobi terugkeerde, was ik diep onder de indruk van de veerkracht van de Ugandezen en hun vermogen om ondanks alle ontberingen van het leven te genieten. Die eerste nacht terug in Nairobi sliep ik als een roos. Ik voelde me veilig en verlangde naar een wereld waarin veiligheid niet als een luxe wordt gezien. Ik vond het heerlijk om in Afrika te kunnen werken, als ik maar de juiste plek voor mezelf kon vinden.

Ik kon niet langer in Kenia naar werk blijven zoeken. Weer informeerde ik hoe de stemming in Ivoorkust was. Ondanks mijn huiver over wat me daar te wachten zou staan, was het de hoogste tijd om te gaan en me in het avontuur te storten. De regionale directeur ging akkoord. Ik begon enthousiast mijn koffers te pakken, dromend van alles wat ik zou kunnen doen om vrouwen vooruit te helpen. Geen seconde kwam de gedachte in mijn hoofd op dat er ook weleens dingen zouden kunnen gebeuren die roet in het eten zouden gooien.

VERANTWOORDING MOTTO'S

- p. 60: Lu Xun, *Verzameld werk*, vertaling Klaas Ruitenbeek
(Amsterdam: Meulenhoff, 2000)
- p. 128: Okot p'Bitek, 'Lied van een Afrikaanse vrouw', vertaling Wim van
Binsbergen en Ad van Rijsewijk, in *Het lied van Lawino en Het lied van Ocol*
(Maasbree: Uitgeverij Corrie Zelen, 1981)

ISBN 978 90 472 0126 7

© 2009 Jacqueline Novogratz

© 2009 Nederlandse vertaling Artemis & co,

Amsterdam en Karien Gommers

Oorspronkelijke titel *The Blue Sweater*.

Bridging the Gap between Rich and Poor in an Interconnected World

Oorspronkelijke uitgever Rodale

Omslagontwerp Roald Triebels, Amsterdam

Omslagillustratie Ilvy Njiokiktjien/www.imagesbyilvy.com

Foto auteur © Joyce Ravid

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers n.v., Wommelgem